

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут
Кафедра конституційного, міжнародного
та адміністративного права**

ФЕДОРОНЧУК А. В.

ДЖЕРЕЛА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

*Методичні вказівки для підготовки до семінарських
(практичних) занять студентів денної форми навчання*

*Освітньо-професійна програма
«Міжнародне та європейське право»,
спеціальність 081 «Право»*

**м. Івано-Франківськ
2023 рік**

Схвалено на засіданні кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (протокол № 7 від 27 січня 2023 року).

Затверджено на засіданні Науково-методичної ради Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № ____ від ____ 2023 року).

Рекомендовано до друку вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № ____ від ____ 2023 року).

Рецензенти:

Книш Віталій Васильович – доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Стефанишин Наталія Михайлівна – кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Розробник (керівник навчальної дисципліни):

Федорончук А. В. Методичні вказівки для підготовки до семінарських (практичних) занять з навчальної дисципліни «Джерела європейського права» для студентів денної форми навчання. Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2023. 25 с.

Методичні вказівки розроблені на основі Навчального плану підготовки бакалавра (кваліфікація: бакалавр права) з галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право Освітньо-професійної програми «Міжнародне та європейське право» Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника від 2019 року і призначені для підготовки до

семінарських (практичних) занять з навчальної дисципліни «Джерела європейського права», а також підготовки до здачі заліку. У вказівках містяться: практичні завдання до семінарських (практичних) занять, які включають короткі методичні вказівки, що полегшать підготовку до занять, переліки питань, які виносяться на обговорення на занятті. До кожної теми поданий перелік літератури.

Методичні вказівки призначені для студентів, аспірантів, науковців, викладачів.

ВСТУП

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Джерела європейського права» є сутність, особливості, закономірності функціонування системи та тенденції розвитку джерел європейського права загалом, а також сутність джерел національного права держав-членів Європейського Союзу, джерел права Європейського Союзу, джерел права Ради Європи зокрема, їх зв'язки, співвідношення джерел європейського права з джерелами міжнародного права.

Метою навчальної дисципліни «Джерела європейського права» є підготовка фахівця, що володіє знаннями з європейського права, необхідними у правозастосовчій діяльності, ознайомлення з сутністю, особливостями джерел європейського права, а також отримання навичок роботи з джерелами європейського права та їх тлумачення.

У наш час не можна бути юристом вищої кваліфікації, не маючи уявлення про джерела європейського права. Адже саме вони є основою для розвитку і закріплення багатьох новітніх правових концепцій та інститутів. Окрім того, на сьогодні наша держава знаходиться на шляху до повноправного членства у Європейському Союзі. Тому, знання сутності джерел європейського права, їх системи та особливостей функціонування, зв'язку з джерелами національного права дасть змогу більш глибоко та повно зрозуміти процеси політичної, юридичної, економічної, соціальної та культурної європейської інтеграції.

При вивченні навчальної дисципліни «Джерела європейського права» застосовуються такі форми організації навчального процесу як: лекції, семінарські (практичні) заняття, консультації, самостійна робота студентів. Підготовка студента до семінарських (практичних) занять є надзвичайно важливою складовою у навчальному процесі, адже дає змогу отримати знання щодо правової природи та сутності джерел європейського права, їх класифікації, особливостей функціонування системи джерел європейського права, співвідношення джерел європейського права з джерелами міжнародного права, джерелами права Європейського Союзу, джерелами права Ради Європи, а також, завдяки отриманим знанням виробити та вдосконалити наявні навички роботи з джерелами європейського права, в тому числі щодо їх тлумачення.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
СЕМІНАРСЬКІ (ПРАКТИЧНІ) ЗАНЯТТЯ.....	5

Змістовий модуль 1. «Основи європейського права»

Заняття № 1, 2. Тема 1. Вступ до європейського права	5
Заняття № 3. Тема 2. Джерела європейського права: загальнотеоретичні аспекти.....	9

Змістовий модуль 2. «Система джерел європейського права»

Заняття № 4, 5. Тема 3. Джерела права Європейського Союзу.....	11
Заняття № 6, 7. Тема 4. Джерела національного права держав-членів Європейського Союзу.....	14
Заняття № 8. Тема 5. Джерела права Ради Європи.	17
Заняття № 9. Інші джерела європейського права.....	19

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	21
---	----

СЕМІНАРСЬКІ (ПРАКТИЧНІ) ЗАНЯТТЯ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

ТЕМА I: ВСТУП ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Семінарське (практичне) заняття № 1, 2 (4 год.)

Питання для обговорення:

1. Поняття європейського права у широкому та вузькому значенні. Теоретичні проблеми дефініції європейського права.

2. Структура європейського права (нормативно-правовий зміст європейського права охоплює норми, які діють на території європейського континенту, що включають в себе норми: 1) міжнародного права; 2) національного права; 3) права Європейського союзу; 4) права Ради Європи.

3. Історія становлення європейського права. Римське право як підґрунтя сучасного права Європи.

4. Поняття та значення європейської інтеграції.

5. Поняття міжнародного права. Структура міжнародного права.

6. Європейське право в системі міжнародного права. Співвідношення європейського права та міжнародного права.

7. Міжнародні договори як джерела міжнародного права. Договірні норми як норми міжнародного права.

8. Міжнародно-правові звичаї як джерела міжнародного права. Звичаєві норми як норми міжнародного права.

9. Загальні принципи права як джерела міжнародного права.

10. Судові рішення як джерела міжнародного права.

11. Доктрини (юридична наука) міжнародного права як джерела міжнародного права.

12. Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй та акти інших органів Організації Об'єднаних Націй як джерела міжнародного права.

13. Національне право держав-членів Європейського Союзу. Співвідношення європейського права з національним правом держав-членів Європейського Союзу.

14. Сутність сучасного права Європейського Союзу. Структура права Європейського Союзу. Первинне право Європейського Союзу. Вторинне право Європейського Союзу.

15. Співвідношення європейського права та права Європейського Союзу.

16. Право Ради Європи як особлива підсистема міжнародного права та найважливіша складова європейського права. Співвідношення європейського права та права Ради Європи.

Рекомендації до вивчення теми:

Для якісної підготовки до семінарських (практичних) занять необхідно використати рекомендовану літературу. Питання європейського права та джерел європейського права висвітлюються у наукових статтях, матеріалах наукових та науково-практичних конференцій, засобах масової інформації, тому необхідно користуватися і цими джерелами. Обов'язковою умовою якісного вивчення та засвоєння матеріалу теми є опрацювання тексту першоджерел.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- сутність, особливості, структуру та історію становлення європейського права;
- поняття європейської інтеграції та її значення для європейського права;
- поняття та структуру міжнародного права;
- як співвідносяться європейське право та міжнародне право;
- охарактеризувати основні джерела міжнародного права;
- як співвідносяться європейське право та національне право держав-членів Європейського Союзу;
- сутність права Європейського Союзу, його структуру права;
- як співвідносяться європейське право та право Європейського Союзу;
- сутність права Ради Європи;

– як співвідносяться європейське право та право Ради Європи.

Практичні завдання:

1. Підготуйте есе на тему:

1) Прояв наднаціональності у функціонуванні інституційної системи Європейського Союзу;
2) Вплив правового поля європейських організацій таких, як Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація Північноатлантичного договору (НАТО) на європейське право.

2. Зобразіть схематично структуру європейського права.

3. Зобразіть схематично структуру міжнародного права.

4. Зобразіть схематично структуру права Європейського Союзу.

5. Зобразіть схематично структуру права Ради Європи.

6. Зобразіть схематично систему джерел міжнародного права.

7. Розкрийте зміст понять для більш кращого оволодіння темою: європейське право, міжнародне право, національне право, право Європейського Союзу, право Ради Європи, європейська інтеграція, міжнародні договори, міжнародно-правові звичаї, загальні принципи права, судові рішення, доктрина, Європейський Союз, Рада Європи, Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Організація Північноатлантичного договору.

Рекомендована література до теми:

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Римське право як підґрунтя сучасного права Європи. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2005. 10-17 с.

2. Анцупова Т. О. Міжнародне і європейське право: проблеми співіснування в умовах європейської інтеграції. Актуальні проблеми держави і права, Одеса, 2007. 70-73 с.

3. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження» № 2. Київ, 2009. 14-19 с.
4. Богачова Л. Л. Вплив європейського права на розвиток національних правових систем. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Випуск 18. Харків, 2009. 33-44 с.
5. Марчук М. І. Теоретичні проблеми дефініції права Європейського Союзу. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 872. Серія: Право. Випуск № 7. Харків, 2009. 167-171 с.
6. Богачова Л. Л. Принципи європейського і національного права (порівняльно-правовий аналіз критеріїв класифікації). Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Випуск 26. Харків, 2013. 312 с.
7. Богачова Л. Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика). Теорія і практика правознавства, Том 2 № 4. Харків, 2013. 70 с.
8. Гордимов А. Доктринальні джерела права в умовах глобалізації. Право України № 9. Київ, 2014. 147-154 с.
9. Європейське право: право Європейського союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. — К.: Ін Юре, 2015 — Кн. перша: Інституційне право Європейського союзу. Київ, 2015. 312 с.
10. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий договір як джерело національного та європейського права. Право і суспільство № 6-2. Дніпро, 2015. 8-13 с.
11. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного та європейського права. Альманах міжнародного права Випуск 14, Одеса, 2016. 4-13 с.
12. Куровська І. Принцип «верховенства права» як провідний принцип права Європейського Союзу та Ради Європи. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України № 3. Київ, 2016. 86-89 с.
13. Заяць Н. В. Місце європейського права в системі міжнародного права. Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). Одеса, 2017. 356 с.
14. Дейнеко Д. О. Поняття «європейське право» та «європеїзація» правової системи України. Журнал європейського і порівняльного права. Випуск 10 (1-2). Київ, 2019. 79-87 с.

15. Каленіченко Л. І. Співвідношення національного та міжнародного права в розрізі адаптації національної системи законодавства до європейського законодавства. Юридичний науковий електронний журнал. № 6. Харків, 2019. 24-27 с.

16. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу). Практичний посібник. Київ, 2020. 158 с.

17. Міма І. В. Порівняльно-правовий аналіз взаємозв'язку національного та міжнародного права в умовах інтеграційних процесів. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 4. Міжнародне право. Кривий Ріг, 2020. 181-185 с.

18. Калюжна С. В. Історичне значення римського права та його вплив на розвиток сучасного європейського права. Римське право у світлі сучасної методології гуманітарного знання: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Хмельницький, 29 травня 2020 року). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2020. 134 с.

19. Хомяк О. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Авіація, промисловість, суспільство: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кременчук, 12 трав. 2022 р.). Харків, 2022. 633-636 с.

20. Андрій М. Міжнародні нормативні акти як джерела регулювання зовнішньоекономічних відносин та їх співвідношення з національним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право* № 1 (2021). Дата публікації: 22.02.2023. 64-68 с.

ТЕМА II: ДЖЕРЕЛА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Семінарське (практичне) заняття № 3 (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Поняття джерела права. Вчення про джерела права.
2. Поняття джерел європейського права. Актуальність і необхідність вивчення джерел європейського права.
3. Система джерел європейського права.
4. Співвідношення джерел європейського права та джерел міжнародного права.

5. Співвідношення джерел європейського права та джерел права Європейського Союзу.

6. Співвідношення та вплив джерел європейського права на розвиток національних правових систем (джерел національного права держав-членів Європейського Союзу).

7. Співвідношення джерел європейського права та джерел права Ради Європи.

Рекомендації до вивчення теми:

Для якісної підготовки до семінарських (практичних) занять необхідно використати рекомендовану літературу. Питання європейського права та джерел європейського права висвітлюються у наукових статтях, матеріалах наукових та науково-практичних конференцій, засобах масової інформації, тому необхідно користуватися і цими джерелами. Обов'язковою умовою якісного вивчення та засвоєння матеріалу теми є опрацювання тексту першоджерел.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- поняття джерела права, основні ідеї, погляди, концепції вчення про джерела права;
- поняття джерел європейського права;
- охарактеризувати систему джерел європейського права;
- як співвідносяться джерела європейського права та джерела міжнародного права;
- як співвідносяться джерела європейського права та джерела права Європейського Союзу;
- як співвідносяться джерела європейського права та джерела національного права держав-членів Європейського Союзу;
- як співвідносяться джерела європейського права та джерела права Ради Європи.

Практичні завдання:

1. Підготуйте есе на тему:

1) Джерела права в романо-германській (континентальній або нормативно-правового акту) правовій системі;

- 2) Джерела права в англо-американській (загального права або судово-прецедентній) правовій системі.
2. Зобразить схематично систему джерел європейського права.
3. Розкрийте зміст понять для більш кращого оволодіння темою: джерело права, джерело європейського права, система джерел європейського права, джерела міжнародного права, джерела права Європейського Союзу, джерела національного права держав-членів Європейського Союзу, джерела права Ради Європи.

Рекомендована література до теми:

1. Богачова Л. Л. Джерела європейського та національного права. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Випуск 24. Харків, 2012. 17-26 с.
2. Корнієнко М. В. Співвідношення права ЄС та європейського права. Право і суспільство. № 3. Дніпро, 2012. 18-22 с.
3. Білозорьов Є. В. Джерела права в державах континентального і загального права: проблеми їх детермінації. Право. Випуск 22. Ужгород, 2013. 120-127 с.
4. Хомяк Н. С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти. автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2015. 19 с.
5. Меленко С. Г., Меленко О. В. Види та аксіологічні особливості світоглядних джерел європейського права. Юридичний науковий електронний журнал № 3, Запоріжжя, 2015. 194-197 с.
6. Меленко С. Г. Світоглядні джерела європейського права. Антропосоціокультурна природа права: матеріали наукової конференції (Чернівці, 25-27 травня 2016 р.). Чернівці, 2016. 457-467 с.
7. Оніщенко Н. До питання про категорію «джерело права»: ретроспективний аналіз, дискусії, сучасний погляд. Право України № 10. Київ, 2016. 56-63 с.
8. Сахнюк В. Прояв наднаціональності у функціонуванні інституційної системи Європейського Союзу. Підприємство, господарство і право № 4. Київ, 2017. 197-200 с.
9. Невзоров, І. Л. Деякі дискусійні аспекти, що обумовлюють необхідність подальшої інновації вчення про джерела права. Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі

загальновизнаного принципу верховенства права: тези доп. та повідомл. учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2019. 180-183 с.

10. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2020. 212 с.

11. Гусяк М. П. Статути як джерело права: порівняльно-правове дослідження. дис. ... доктора філософії: 081 – Право. Київ, 2021. 242 с.

12. Харитонова О. І., Харитонов Є. О. Витоки та джерела європейської правової традиції: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, спеціальність – 081 «Право». Одеса, 2021. 163 с.

13. Хомяк О. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Авіація, промисловість, суспільство: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 12 трав. 2022 р.). Харків, 2022. 633-636 с.

14. Кушніренко, О., & Кушніренко, Є. (2023). ДОСЯГНЕННЯ ЦИФРОВОЇ АВТОНОМІЇ УКРАЇНИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ З ЄС. Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології, 2(1). Опубліковано: 28.02.2023 <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2023-2-1-3>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

ТЕМА III: ДЖЕРЕЛА ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Семінарське (практичне) заняття № 4, 5 (4 год.)

Питання для обговорення:

1. Поняття джерел права Європейського Союзу. Класифікація джерел права Європейського Союзу. Первинні (основні) та вторинні (допоміжні, похідні) джерела права Європейського Союзу, їх класифікація.

2. Міжнародні договори як джерело права Європейського Союзу.

3. Установчі договори як основні джерела права Європейського Союзу. Загальна характеристика установчих договорів

про створення Європейських Співтовариств та Європейського Союзу як первинного джерела європейського права (Паризький договір про створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі 1951 р., два Римські договори 1957 р. про заснування Європейського економічного співтовариства та Європейського Співтовариства з атомної енергії, Договір про злиття 1965 р., Єдиний європейський акт 1986 р., Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 р., Амстердамський договір 1997 р., акти про приєднання нових держав-членів, Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 р.).

4. Принципи права як первинне джерело європейського права. Загальні та спеціальні принципи.

5. Відмінність принципів права Європейського Союзу від принципів, які визначають співвідношення правової системи Європейського Союзу з правовими системами держав-членів Європейського Союзу (принцип обов'язкової юридичної сили права Європейського Союзу і принцип прямої дії права Європейського Союзу).

6. Правові звичаї як первинні джерела права Європейського Союзу.

7. Поняття вторинних джерел права Європейського Союзу. Нормативно-правові акти. Система правових актів прийнятих основними інститутами й іншими органами Європейського Союзу: регламенти, директиви, рішення, рекомендації, висновки (видають Європейська рада та Європейська комісія).

8. Нормативні договори (міжнародні договори Європейського Союзу, конвенції між державами-членами, міжінституційні угоди: між Європейською Радою, Європейською комісією і Європейським парламентом) як вторинне джерело європейського права.

9. Загальна характеристика договорів, які укладаються Європейським Союзом.

10. Акти, що додаються до установчих договорів: конвенції, додатки, протоколи, декларації.

11. Акти *sui generis* (акти, що видаються інститутами Європейського Союзу в формах, які не передбачені установчими документами Європейського Союзу) як вторинне джерело європейського права.

12. Правова доктрина як вторинне джерело права Європейського Союзу.

Рекомендації до вивчення теми:

Для якісної підготовки до семінарських (практичних) занять необхідно використати рекомендовану літературу. Питання європейського права та джерел європейського права висвітлюються у наукових статтях, матеріалах наукових та науково-практичних конференцій, засобах масової інформації, тому необхідно користуватися і цими джерелами. Обов'язковою умовою якісного вивчення та засвоєння матеріалу теми є опрацювання тексту першоджерел.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- поняття джерел права Європейського Союзу, їх класифікацію;
- охарактеризувати основні джерела права Європейського Союзу.

Практичні завдання:

1. Підготуйте есе на тему:
 - 1) Ієрархія джерел права Європейського Союзу;
 - 2) Вплив джерел права Європейського Союзу на джерела права України.
2. Зобразіть схематично систему джерел Європейського Союзу.
3. Розкрийте зміст понять для більш кращого оволодіння темою: первинні джерела права Європейського Союзу, вторинні джерела права Європейського Союзу, міжнародні договори, установчі договори Європейського Союзу, принципи права, правовий звичай, нормативно-правовий акт, регламент, директива, рішення, рекомендації, висновки, нормативні договори, конвенції, міжінституційні угоди, протоколи, декларації, акти *sui generis*, правова доктрина.

Рекомендована література до теми:

1. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу. автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ, 2005. 18 с.
2. Москаленко О. М. Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ, 2006. 17 с.
3. Смирнова К. В. Вплив Лісабонського договору на систему джерел права Європейського Союзу. Європейські студії і право № 1 (3). Електронне наукове видання. Одеса, 2011. 7-14 с.
4. Стрельцова О. В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. Альманах права. Випуск 3. Київ, 2012. 265-269 с.
5. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. Філософія права і загальна теорія права № 1, Харків, 2013. 209-220 с.
6. Форманюк В. В. Система джерел права Європейського Союзу. Південноукраїнський правничий часопис. Випуск 2. Одеса, 2015. 83-88 с.
7. Головач А. Й., Гадьмаші В. Р. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. Право і суспільство № 4 частина 2, Дніпро, 2015. 12-16 с.
8. Ратушний С. М. Угода про асоціацію Україна – ЄС як джерело права Європейського Союзу. Правове регулювання економіки № 15. Київ, 2015. 261-274 с.
9. Попко В. В. Юридична природа Європейського Союзу. Журнал порівняльного і європейського права Випуск 1, Київ, 2016. 92-104 с.
10. Михайлова О. С. Міжнародні договори як первинне джерело права Європейського Союзу. Прикарпатський юридичний вісник. Збірник наукових праць. Науково-практичне юридичне видання. Випуск 1 (10) Івано-Франківськ, 2016. 290 с.
11. Смирнова К. Джерела права Європейського Союзу: новітні тенденції розвитку. Право України № 6. Київ, 2017. 90-97 с.
12. Панкратова В. О. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. Правові горизонти. Т. 14, № 2. Суми, 2021. 111-117 с.

13. Атаманчук З. А. Міжнародні договори в системі джерел права Європейського Союзу. World journal. International periodic scientific journal. Issue № 16 Part 2. Bulgaria, 2022. 145 p.

14. Кушніренко, О., & Кушніренко, Є. (2023). ДОСЯГНЕННЯ ЦИФРОВОЇ АВТОНОМІЇ УКРАЇНИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ З ЄС. Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології, 2(1). Опубліковано: 28.02.2023 <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2023-2-1-3>

ТЕМА ІV: ДЖЕРЕЛА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Семінарське (практичне) заняття № 6, 7 (4 год.)

Питання для обговорення:

1. Джерела національного права Республіки Польща. Вплив права Європейського Союзу на джерела права Республіки Польща.

2. Джерела національного права Федеративної Республіки Німеччина. Вплив права Європейського Союзу на джерела права Федеративної Республіки Німеччина.

3. Джерела національного права Французької Республіки. Вплив права Європейського Союзу на джерела права Французької Республіки.

4. Джерела національного права Італійської Республіки. Вплив права Європейського Союзу на джерела права Італійської Республіки.

5. Джерела національного права Латвійської Республіки. Вплив права Європейського Союзу на джерела права Латвійської Республіки.

6. Джерела національного права інших держав-членів Європейського Союзу. Вплив права Європейського Союзу на джерела права держав-членів Європейського Союзу.

Рекомендації до вивчення теми:

Для якісної підготовки до семінарських (практичних) занять необхідно використати рекомендовану літературу. Питання європейського права та джерел європейського права висвітлюються у наукових статтях, матеріалах наукових та науково-практичних конференцій, засобах масової інформації, тому необхідно

користуватися і цими джерелами. Обов'язковою умовою якісного вивчення та засвоєння матеріалу теми є опрацювання тексту першоджерел.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- охарактеризувати джерела національного права держав-членів Європейського Союзу;
- особливості впливу права Європейського Союзу на джерела права держав-членів Європейського Союзу.

Практичні завдання:

1. Підготуйте есе на тему:

- 1) Поняття та загальна характеристика джерел національного права держав-членів Європейського Союзу;
- 2) Вплив джерел права Європейського Союзу на джерела національного права держав-членів Європейського Союзу.

2. Зобразіть схематично систему джерел національного права Республіки Польща, Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки, Італійської Республіки, Латвійської Республіки, інших держав-членів Європейського Союзу.

3. Розкрийте зміст понять для більш кращого оволодіння темою: держави-члени Європейського Союзу, національне право держав-членів Європейського Союзу, джерела національного права Республіки Польща, джерела національного права Федеративної Республіки Німеччина, Джерела національного права Французької Республіки, Джерела національного права Італійської Республіки, Джерела національного права Латвійської Республіки.

Рекомендована література до теми:

1. Петренко С. В. Судова практика як джерело права у правових системах Франції та Німеччини. Вісник Національного університету внутрішніх справ. Випуск 19. Харків, 2002. 201-205 с.

2. Проневич О. С. Закони про поліцію земель як основне джерело поліцейського права Німеччини. Форум права. № 1. Харків, 2012. 808-815 с.

3. Муравйов В. Реалізація норм права Європейського союзу у внутрішніх правопорядках держав-членів. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1086, Харків, 2013. 58-64 с.

4. Бондар Н. А. Формальні джерела права Польщі: деякі теоретичні аспекти. Порівняльно-аналітичне право № 6. 2015, Ужгород. 12-15 с.

5. Брацук І. З. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав-членів: монографія, за наук. ред. проф. М.М. Микієвича. Львів, 2016. 230 с.

6. Клабан В. Вплив права Європейського Союзу на сучасні системи джерел права Чеської Республіки та України. Історико-правовий часопис: журнал. 3 1 (7), упоряд. О. Крикунов. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк, 2016. 211-215 с.

7. Мельник З. П. Вплив права Європейського Союзу на національне право країн членів на прикладі джерела права. Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). Одеса, 2017. 356 с.

8. Мальвіна Г. Джерела міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права. Підприємництво, господарство і право № 12. Київ, 2018. 351-354 с.

9. Дундич Л. В. Судовий прецедент у правових нормах зарубіжних країн: порівняльно-правова характеристика. Південноукраїнський правничий часопис № 4 частина 2. Одеса, 2019. 34-37 с.

10. Козинець О. Г. Судовий прецедент як джерело конституційного права зарубіжних країн. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 75: частина 1. 2023. 99-103 с. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.16>

ТЕМА V: ДЖЕРЕЛА ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ

Семінарське (практичне) заняття № 8 (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Поняття права Ради Європи. Загальнотеоретичні засади взаємодії права Ради Європи та національних правових систем держав-учасниць.
2. Поняття та види джерел права Ради Європи.
3. Європейські конвенції, угоди та хартії як основні джерела права Ради Європи, їх класифікація та загальна характеристика.
4. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.
5. Європейська соціальна хартія 1961 р. у системі джерел права Ради Європи.
6. Часткові угоди Ради Європи як джерела права Ради Європи.
7. Акти «м'якого права» органів Ради Європи як джерела права.
8. Рекомендації Парламентської асамблеї та Комітету міністрів Ради Європи як джерела права Ради Європи.

Рекомендації до вивчення теми:

Для якісної підготовки до семінарських (практичних) занять необхідно використати рекомендовану літературу. Питання європейського права та джерел європейського права висвітлюються у наукових статтях, матеріалах наукових та науково-практичних конференцій, засобах масової інформації, тому необхідно користуватися і цими джерелами. Обов'язковою умовою якісного вивчення та засвоєння матеріалу теми є опрацювання тексту першоджерел.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- поняття права Ради Європи;
- поняття та види джерел права Ради Європи;
- охарактеризувати основні джерела права Ради Європи.

Практичні завдання:

1. Підготуйте есе на тему:

- 1) Приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.;
- 2) Зобов'язання України за Європейською соціальною хартією 1961 р. (переглянутою).

2. Зобразіть схематично систему джерел права Ради Європи.

3. Розкрийте зміст понять для більш кращого оволодіння темою: Рада Європи, право Ради Європи, джерела права Ради Європи.

Рекомендована література до теми:

1. Статут Ради Європи. Збірка договорів Ради Європи. Парламентське видавництво, Київ, 2000. 654 с.

2. Санченко А. Є. Договори як стрижень *acquis* та джерело права Ради Європи. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, (3), Київ, 2011. 159-163 с.

3. Анцупова Т. О. Право Ради Європи як особлива підсистема міжнародного права. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського: матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.). Одеса, 2012. 571-574 с.

4. Попко Є. Основні тенденції розвитку права Ради Європи. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* Numărul 3(7). Moldova, 2014. 258-262 Pag.

5. Богачова Л. Л. Вплив права Ради Європи на національну правову систему України. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Випуск 28. Харків, 2014. 56-68 с.

6. Кузьма В. Ю. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Одеса, 2018. 21 с.

7. Куровська І. А. Принцип верховенства права в установчих актах Ради Європи. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 6 Том 3. Київ, 2018. 175-179 с.

8. Рябовол Лілія Питання захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів у документах ради Європи. Актуальні проблеми правознавства № 3. 2023. 69-75 с.

ТЕМА VI: ІНШІ ДЖЕРЕЛА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Семінарське (практичне) заняття № 9 (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Поняття судової практики. Значення судової практики в системі джерел європейського права.
2. Рішення Суду Європейського Союзу як джерело права Європейського Союзу.
3. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело права Ради Європи.
4. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні.
5. Сутність та роль судового прецеденту як джерела європейського права.
6. Судовий прецедент як джерело права в романо-германській правовій сім'ї.

Рекомендації до вивчення теми:

Для якісної підготовки до семінарських (практичних) занять необхідно використати рекомендовану літературу. Питання європейського права та джерел європейського права висвітлюються у наукових статтях, матеріалах наукових та науково-практичних конференцій, засобах масової інформації, тому необхідно користуватися і цими джерелами. Обов'язковою умовою якісного

вивчення та засвоєння матеріалу теми є опрацювання тексту першоджерел.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- поняття судової практики;
- охарактеризувати рішення Суду Європейського Союзу та рішення Європейського суду з прав людини як джерела права Європейського Союзу;
- сутність та роль судового прецеденту як джерела європейського права.

Практичні завдання:

1. Підготуйте есе на тему:
 - 1) Місце судової практики в системі джерел європейського права;
 - 2) Судовий прецедент у системі джерел права України;
 - 3) Судова практика та судовий прецедент: порівняльно-правова характеристика.
2. Розкрийте зміст понять для більш кращого оволодіння темою: судова практика, судовий прецедент.

Рекомендована література до теми:

1. Юрчишин В. Д. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права: колізії у національному законодавстві та шляхи їх вирішення. Наукові праці Одеської національної юридичної академії Том 11. Одеса, 2012. 47-55 с.
2. Кучук А. М. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.). Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2017. 100 с.

3. Яворська І. Рішення суду ЄС як джерело права внутрішнього ринку Європейського Союзу. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Випуск 42. Львів, 2017. 201-207 с.
4. Форманюк В. В. Основні проблеми взаємодії суду ЄС з Європейським судом з прав людини. Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). Одеса, 2017. 356 с.
5. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС. Монографія. Харків, 2018. 528 с.
6. Чепель О. Правова природа консультативного висновку Європейського суду з прав людини. Підприємництво, господарство і право № 5, Київ, 2020. 357-361 с.
7. Єгоров А. Є. Деякі питання застосування рішень Європейського суду з прав людини у якості джерела права в Україні: особливості та проблеми. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право № 2(54). Київ, 2022. 51-59 с.
8. Цвіркун Юрій Європейські стандарти справедливого суду та їх застосування під час вирішення публічно-правових спорів. Актуальні проблеми правознавства № 3. 2023.76-83 с.

Рекомендована література до навчальної дисципліни:

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Римське право як підґрунтя сучасного права Європи. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2005. 10-17 с.
2. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу. автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ, 2005. 18 с.
3. Москаленко О. М. Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ, 2006. 17 с.
4. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження» № 2. Київ, 2009. 14-19 с.
5. Богачова Л. Л. Вплив європейського права на розвиток національних правових систем. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Випуск 18. Харків, 2009. 33-44 с.

6. Марчук М. І. Теоретичні проблеми дефініції права Європейського Союзу. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 872. Серія: Право. Випуск № 7. Харків, 2009. 167-171 с.

7. Смирнова К. В. Вплив Лісабонського договору на систему джерел права Європейського Союзу. Європейські студії і право № 1 (3). Електронне наукове видання. Одеса, 2011. 7-14 с.

8. Богачова Л. Л. Джерела європейського та національного права. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Випуск 24. Харків, 2012. 17-26 с.

9. Корнієнко М. В. Співвідношення права ЄС та європейського права. Право і суспільство. № 3. Дніпро, 2012. 18-22 с.

10. Стрельцова О. В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. Альманах права. Випуск 3. Київ, 2012. 265-269 с.

11. Богачова Л. Л. Принципи європейського і національного права (порівняльно-правовий аналіз критеріїв класифікації). Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Випуск 26. Харків, 2013. 312 с

12. Білозорьов Є. В. Джерела права в державах континентального і загального права: проблеми їх детермінації. Право. Випуск 22. Ужгород, 2013. 120-127 с.

13. Богачова Л. Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика). Теорія і практика правознавства, Том 2 № 4. Харків, 2013. 70 с.

14. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. Філософія права і загальна теорія права № 1, Харків, 2013. 209-220 с.

15. Гордимов А. Доктринальні джерела права в умовах глобалізації. Право України № 9. Київ, 2014. 147-154 с.

16. Форманюк В. В. Система джерел права Європейського Союзу. Південноукраїнський правничий часопис. Випуск 2. Одеса, 2015. 83-88 с.

17. Муравйов В.І., Шпакович О. М., Лисенко О. М., Святун О. В. Європейське право: право Європейського союзу. Підручник: у трьох кн. Кн. перша : Інституційне право Європейського союзу. Київ, 2015.312 с.

18. Хомюк Н. С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти. автореф. дис. ... на здобуття наук.

ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2015. 19 с.

19. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий договір як джерело національного та європейського права. Право і суспільство №6-2. Дніпро, 2015. 8-13 с.

20. Головач А. Й., Гадьмаші В. Р. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. Право і суспільство № 4 частина 2, Дніпро, 2015. 12-16 с.

21. Ратушний С. М. Угода про асоціацію Україна – ЄС як джерело права Європейського Союзу. Правове регулювання економіки № 15. Київ, 2015. 261-274 с.

22. Меленко С. Г., Меленко О. В. Види та аксіологічні особливості світоглядних джерел європейського права. Юридичний науковий електронний журнал № 3, Запоріжжя, 2015. 194-197 с.

23. Меленко С. Г. Світоглядні джерела європейського права. Антропосоціокультурна природа права: матеріали наукової конференції (Чернівці, 25-27 травня 2016 р.). Чернівці, 2016. 457-467 с.

24. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного та європейського права. Альманах міжнародного права Випуск 14, Одеса, 2016. 4-13 с.

25. Оніщенко Н. До питання про категорію «джерело права»: ретроспективний аналіз, дискусії, сучасний погляд. Право України № 10. Київ, 2016. 56-63 с.

26. Клабан В. Вплив права Європейського Союзу на сучасні системи джерел права Чеської Республіки та України. Історико-правовий часопис: журнал. 31 (7), Луцьк, 2016. 211-215 с.

27. Попко В. В. Юридична природа Європейського Союзу. Журнал порівняльного і європейського права Випуск 1, Київ, 2016. 92-104 с.

28. Куровська І. Принцип «верховенства права» як провідний принцип права Європейського Союзу та Ради Європи. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України № 3. Київ, 2016. 86-89 с.

29. Михайлова О. С. Міжнародні договори як первинне джерело права Європейського Союзу. Прикарпатський юридичний вісник. Збірник наукових праць. Науково-практичне юридичне видання. Випуск 1 (10). Івано-Франківськ, 2016. 290 с.

30. Заяць Н. В. Місце європейського права в системі міжнародного права. Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). Одеса, 2017. 356 с.

31. Кучук А. М. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.). Дніпро, 2017. 100 с.

32. Яворська І. Рішення суду ЄС як джерело права внутрішнього ринку Європейського Союзу. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Випуск 42. Львів, 2017. 201-207 с.

33. Смирнова К. Джерела права Європейського Союзу: новітні тенденції розвитку. Право України № 6. Київ, 2017. 90-97 с.

34. Мальвіна Г. Джерела міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права. Підприємництво, господарство і право № 12. Київ, 2018. 351-354 с.

35. Кузьма В. Ю. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Одеса, 2018. 21 с.

36. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС. Монографія. Харків, 2018. 528 с.

37. Невзоров, І. Л. Деякі дискусійні аспекти, що обумовлюють необхідність подальшої інновації вчення про джерела права. Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загальновизнаного принципу верховенства права: тези доп. та повідомл. учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 3-4 жовт. 2019 р.). Харків, 2019. 180-183 с.

38. Дейнеко Д. О. Поняття «європейське право» та «європеїзація» правової системи України. Журнал європейського і порівняльного права. Випуск 10 (1-2). Київ, 2019. 79-87 с.

39. Каленіченко Л. І. Співвідношення національного та міжнародного права в розрізі адаптації національної системи законодавства до європейського законодавства. Юридичний науковий електронний журнал. № 6. Харків, 2019. 24-27 с.

40. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу). Практичний посібник. Київ, 2020. 158 с.

41. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2020. 212 с.

42. Міма І. В. Порівняльно-правовий аналіз взаємозв'язку національного та міжнародного права в умовах інтеграційних процесів. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 4. Міжнародне право. Кривий Ріг, 2020. 181-185 с.

43. Калюжна С. В. Історичне значення римського права та його вплив на розвиток сучасного європейського права. Римське право у світлі сучасної методології гуманітарного знання: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Хмельницький, 29 травня 2020 року). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2020. 134 с.

44. Гусяк М. П. Статути як джерело права: порівняльно-правове дослідження. дис. ... доктора філософії: 081 – Право. Київ, 2021. 242 с.

45. Витоки та джерела європейської правової традиції: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, спеціальність – 081 «Право». Одеса, 2021. 163 с.

46. Панкратова В. О. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. *Правові горизонти*. Т. 14, № 2. Суми, 2021. 111-117 с.

47. Атаманчук З. А. Міжнародні договори в системі джерел права Європейського Союзу. *World journal. International periodic scientific journal*. Issue № 16 Part 2. Bulgaria, 2022. 145 p.

48. Цвіркун Юрій Європейські стандарти справедливого суду та їх застосування під час вирішення публічно-правових спорів. *Актуальні проблеми правознавства* № 3. 2023. 76-83 с.